

Avrupa'da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar

Meryem Koray

Prof. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet: Sosyal demokrat düşünceyi, sosyalizm çıkışlı olsa da 'kapitalizm ile demokrasi' arasında uzlaşmayı sağlamaya yönelmiş, bu uzlaşmayı da ekonomik etkinlik ile sosyal eşitlik arasında bir dengelenme olarak tasarlamış bir yaklaşım olarak tanımlayan bu yazımızda sosyal demokrasinin bugün ortaya çıkan tıkanıklıklarına ve Avrupa'da sosyal demokrasi ile ilgili olarak devam eden tartışmalar ile farklı politika uygulamalarına değinilmekte, bu çerçevede, 'Üçüncü Yol' ideolojisi ve uygulamaları ile buna yönelik eleştirilere de yer verilmektedir. Bununla birlikte, gerek tartışmalar gerek farklı uygulamalar 'Üçüncü Yol'un dışında da arayışların sürdüğünü gösterirken, bunca zengin tartışmaya karşın demokratik sol için sorunlar devam etmektedir. Yazıda bir yanda ekonominin küreselleşmesi ve değişen teknolojilere bağlı olarak istihdam yapısı ile işçi sınıfındaki değişim, diğer yanda bu değişen koşullara karşılık refah politikalarındaki daralmaya ilişkin farklı yorumlar ele alınarak birçok konuda epeyce görüş ayrılığının olduğunu ve ortaya atılan çok sayıda görüşe karşın sosyal demokrat politikaların ne küreselleşme karşısında ne de yapısal değişiklikler açısından konumunun henüz netlik kazanmadığı, bu nedenle de demokratik sol için değişen koşullarda 'varlık' sorununun devam ettiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal demokrasi, refah devleti, üçüncü yol, küreselleşme

Social Democracy in Europe and Contemporary Discussions

Abstract: In this article, social democracy is defined as an approach that takes its roots from socialism but that aims at enabling the consensus between capitalism and democracy by designing that consensus as a balance between economic activities and social equality. In the framework of this article, the bottlenecks of social democracy and the ongoing debates on this issue and various policies implemented in the European context will be tackled as well as the ideology and practices of the Third Way along with the critiques aimed to it. While discussions and different practices hint at the fact that the quest for alternatives to the Third Way is going on, despite such a fertile environment of debates, problems of democratic left persist. The paper deals on the one hand with the globalization of the economy as well as the changes in the employment structure and the working class due to technological changes, and on the other, with different comments on the Welfare State's shrinking linked to these conditions. The paper then concludes that despite numerous and diverging views, social democratic policies have failed to acquire a clear position concerning neither the globalization nor the structural changes and that because of this failure, democratic left's 'existence' problem endures.

Key Words: Social democracy, welfare state, third way, globalization

Koray, M., 2008, "Avrupa'da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (2), Ocak-Nisan, s. 15-34.

Giriş

Sosyal demokrasiyi, bir yanıyla sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi yeniden bölüşüme yönelik amaçlarla, öte yanıyla bunları gerçekleştirmek açısından siyasete ve demokrasiye verdiği anlamla tanımlamak mümkün. Bu nedenle hem liberal anlayış gibi temel hak ve özgürlükler ile demokrasi üzerinde durduğu hem de haklara ve demokrasiye verdiği anlamın farklılaştığı söylenebilir. Biraz daha açarsak, bir yandan birey, insan hakları ve özgürlük amacını barındırır ve önemser, ancak bireyin özgürleşmesi ve gelişmesini kişisel sorumluluğun ötesinde toplumsal bir sorumluluk olarak görür ve bu nedenle her bireyin kendini geliştireceği asgari bir güvence ve standardı hayata geçirmeyi amaçlar. Kısacası insan haklarını yaklaşımı negatif değil, pozitif niteliktedir; bireyin özgürleşmesi ve gelişmesi için de, kişisel çabalar ve "piyasadaki" başarısının yanı sıra sosyal politikaları, sosyal hak ve güvenceler esas alır. Bu açıdan çoğulcu siyasal yapı, demokratik araçlar, bireyin ve sivil toplumun gelişmesi gibi liberal değerler onun için de vazgeçilmez önemde olmakla birlikte, siyasete ve demokrasiye yüklediği anlam, verdiği rol ile her şeyin başı ve sonunun "piyasa" ile ilişkilendirildiği liberal anlayıştan ayrılır. Bu nedenle, sosyal demokrat düşünce için siyasetin ekonomiye müdahalesi veya piyasanın getirdiği eşitsizliklerin az çok dengelenmesi kaçınılmazdır; daha doğrusu bir varlık koşuludur. Böyle bakınca, sosyal demokrat düşünceyi sosyalizm çıkışlı olsa da *"kapitalizm ile demokrasi" arasında uzlaşmaya yönelmiş, bu uzlaşmayı da ekonomik etkinlik ile sosyal eşitlik arasında bir dengelenme olarak tasarlamış bir yaklaşım* olarak tanımlamak mümkün. Bu dengelemenin temel aracı da refah devleti ve refah politikaları olmakta; yani sosyal hakları kurumsallaştıran, bir başka deyişle siyasal vatandaşlığın yanı sıra sosyal vatandaşlığı inşa eden *refah devleti, sosyal demokrasiyi olabilir kılan, inşa eden bir araç olmaktadır*. Bu çerçevede sınıf temelli politikalar yerine vatandaşlık temelli politikalardan söz etmek doğru olsa da, gerek refah devleti, gerek tam istihdama yönelik politikaların esasında işçi sınıfını güçlendirmeye yönelik politikalar olduğu da unutulamaz.

Bu hedefler ve politikalarla 1945 ile 1970 ortalarına dek Batı Avrupa'da oldukça olumlu sonuçlar almış görünen sosyal demokrasi, sermaye hareketliliğinin artışı, yeni teknolojilere geçiş, istihdam yapısında ve demografik yapıda ortaya çıkan değişimler gibi iç ve dış koşullardaki değişim nedeniyle bir tıkanıklık içine girdiği de görülmekte. Bu tıkanıklığa ilişkin yorumlar farklı olsa da, sosyal demokrasi açısından yeni koşullara uyum arayışlarının varlığı ortadadır. Ortaya çıkan tartışma ve uygulamalara bakarak, sosyal demokrasi bir ideoloji ve politika olarak geleceğinin şimdilik belirsizlik taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Bu belirsizliğin en önemli nedeni de, sosyal demokrasi kapitalizm ile ulusal düzeyde ve Keynesyen politikalarla gerçekleştirdiği "uzlaşmanın" tümüyle değilse de, büyük ölçüde gündemden kalkması ve değişen koşullarda sosyal demokrasi eşitlik ve

adalet gibi hedefleri hayata geçirmek kapitalizmle yeni bir uzlaşmanın hangi düzeyde, nasıl, hangi araçla hayata geçirileceğinin bilinmemesidir diyebiliriz.

Bu yazı çerçevesinde ben, ilk olarak, sosyal demokrasiyi bir ideoloji ve politika olarak kısaca tanımlayıp, bugün ortaya çıkan tıkanıklıklarından söz etmek, sonra da Avrupa'da sosyal demokrasi ile ilgili olarak sürüp giden tartışmalara ve farklı politika uygulamalarına değinmek istiyorum. Bu alanda, hem Üçüncü Yol ideolojisi ve uygulamalarına, hem de buna yönelik eleştirilere değinmemek mümkün değil. Sonuç olarak, gerek tartışmalar gerek farklı uygulamalar "üçüncü yol"un dışında da arayışların sürdüğünü gösterirken, bunca zengin tartışmaya karşın demokratik sol için sorunların devam ettiğini söylemek de kaçınılmaz. Birçok konuda epeyce görüş ayrılığının olduğu ve ortaya atılan çok sayıda görüşe karşın sosyal demokrat politikaların ne küreselleşme karşısında ne de yapısal değişiklikler açısından konumunun henüz netlik kazanmadığı ortada; bu nedenle demokratik sol için değişen koşullarda "varlık" sorununun devam ettiği gibi bir sonuca varmak yanlış olmaz.

Sosyal Demokrasiyi Tanımlamak...

Sosyal demokrasi konusunda, hem farklı tanımların ortaya çıktığı hem de ülkelere göre değişen öncelikler ve politikalardan söz edilebileceği çok açık; bu nedenle genel kabul gören bir tanım yapmak kolay değil. Yine de, benimsenen değerler ve hedefler konusunda ortak noktalar bulmak mümkün görünüyor. İlk olarak, sosyal demokrasi anlayışının kökeninin Marksizmden geldiği ve genellikle Bernstein'in fikirlerine bağlanan bir revizyonizmin eseri olduğu, Bernstein dışında başta Avusturya, Almanya, İsveç olmak üzere birçok ülke deneyiminin ve düşünürünün sosyal demokrasinin formüle edilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu gelişme içinde sosyal demokrasinin, bir yandan demokrasi ile kapitalizm, öte yanda ekonomik etkinlik ile sosyal adalet arasında uzlaşma arayışının bir ürünü olarak değerlendirildiği de ortada. Bu durumda, bir yanıyla parlamenter demokrasiyi önceleyen, öteki yanıyla kapitalist bir ekonomide sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi hedefleri gerçekleştirmek isteyen bir siyasal anlayış olarak özetlenebilir. Buna bağlı olarak, revizyonist-reformcu-uzlaşmacı bir çizgi olarak gelişen demokratik sol veya sosyal demokrasinin, demokrasi, kapitalizm, devlet, vatandaş anlayışı açısından hem liberalizmden hem sosyalizmden ayrılan özellikleri olduğu açıktır. Öte yandan, ilk ortaya atılışından itibaren işçi hareketiyle bağı güçlüdür ve sınıf temelli politikalar gütmese de, işçi sınıfını veya ücretlileri güçlendirme temelli politikalar peşindedir. Bu çerçevede, haklı olarak, refah devleti ve tam istihdamı sağlamaya yönelik politikaların işçi sınıfını güçlendirmenin ön koşulu olarak düşünüldüğü ve sosyal demokrasinin bu çerçevede biçimlenen bir strateji olarak formüle edildiği söylenebilmektedir (Esping Andersen ve Kersbergen, 1992: 188): Güçlü sosyal haklar ile istihdam güvencesinin, sosyal

dayanışmayı besleyerek, sermayenin öncelikleri ve piyasanın gücünü azaltarak işçi sınıfının güçlenmesine hizmet edeceğinin öngörüldüğü açıktır.

Kapitalist sistemi kabul eden demokratik sol için, bir yandan kapitalizmle uzlaşmanın demokratik olduğu kadar pragmatist yanları olduğu, öte yandan bu uzlaşmanın kapitalizmi düzenleme veya denetlemeyi içerdiği açık. Yani, kapitalizmle sağlanan zenginliği, sosyal adalette gelişme sağlamak üzere kullanmak gibi bir hedefi benimsediklerini söylemek gerekir (Przeworski, 1991: 43; Callaghan, 2002: 431). Örneğin savaş döneminde birçok ülkedeki demokratik sol partilerin gündeminde kamulaştırma gibi bir hedefin varlığı bilinmekle birlikte, bu dönemde hiçbir ülkede güçlü bir çoğunluğa ulaşamadıkları gibi, önemli bir kamulaştırmaya gitmedikleri de görülmektedir; buna karşın 1929 buhranı sonrasında kapitalist ekonomiyi yönetmek için, kamulaştırmayı gündemden çıkararak, uygulayabilecekleri politika olarak Keynesyen politikaları keşfettikleri anlaşılmaktadır (Przeworski, 1991: 36).

Sosyal demokratlar açısından kapitalizm büyüme, istihdam, alım gücünün yükselmesi ve etkinlik ile eşitlik arasındaki alış-verişin gerçekleşmesi açısından işe yarar görülmekte; bu nedenle sosyal demokratlar ekonomi politikalarının kaderini sınırlı bir planlamayı mümkün kılan Keynesyen ekonomiye bağlamaktadırlar (Esping-Andersen ve Kersenberg, 1992: 196) Bu nedenle zamanla kamulaştırma üzerinde durulmaktan vazgeçildiği gibi, anti-kapitalist söylem de çok marjinal kalmaktadır. Ancak devlet müdahalesi yoluyla kapitalizmin düzenlenmesi gereği duyulduğu da yadsınamaz. Kapitalizmle uzlaşmayı veya üretim araçlarının özel ellerde olmasını kabullenmekte, aynı zamanda siyasal demokrasiyi ve sosyal devletin araçsallığını güçlendirerek kapitalizmi reformist bir yaklaşımla dönüştürmeyi, en azından siyasal yoldan düzenlemeyi ve kontrol etmeyi hedeflemektedirler. Bu nedenle Avrupa da Offe'nin deyiimiyle örgütlenmiş ya da toplumsal sisteme içkin (*organized*) kapitalizm (2003: 447) veya Hall ve Soskice'nin deyiimiyle eşgüdüm sağlanmış (*coordinated*) kapitalizm (2001), bir başka deyişle de sosyal piyasa ekonomisi (Jansen, 1999: 33) ortaya çıkmaktadır. Öte yandan emek ve sermaye arasındaki uzlaşmanın birçok yararı olduğu da kuşkusuz; bir yandan çalışma ve toplumsal barış sağlanmakta, öte yandan refah politikaları aracılığıyla emeğin niteliği ve verimliliği yükselmekte, bunun dışında üretken yatırımlar teşvik edilerek istikrarlı bir büyüme ve verimlilik artışı gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle refah devleti, karşıtlarınca kapitalizmin ömrünü uzatan bir araç olarak da tanımlanmaktadır. Callaghan, refah devleti üzerinde geniş kapsamlı bir uzlaşmanın ortaya çıkmasının ekonomik etkinlik için refah politikalarının işlevsel bulunmasıyla ilgili olduğunu söylerken haklıdır (2002: 437); gerçekten sosyal demokrasinin kapitalizmle uzlaşması ve refah devleti politikaları 1970 ortalarına kadar kapitalizm için kazanç anlamına da gelmiştir. Bugün ise bu uzlaşmayı sürdürmek, en azından eskisi kadar kolay değil; buradan da sosyal demokrasinin tikanıklığı noktasına gelinmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Siyaset ve demokrasi anlayışlarının da bazı önemli özellikler taşıdığını söylemekte yarar var. Sosyal demokrasinin sınıf temelli bir demokrasi anlayışı yerine, çoğulcu bir demokrasi anlayışını benimsediği açıktır. Yani, her ne kadar işçi sınıfını güçlendirecek tam istihdam ve refah devletinde somutlaşan dayanışmacı-toplumcu ideoloji ve politikaları benimsemiş olsalar ve asıl seçmen kaynağını işçi sınıfı oluştursa da, sosyal demokratların sınıf temelli bir demokrasi anlayışı üzerinden politika yaptıkları söylenemez. Bu nedenle özellikle 1945 sonrasında Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin ortak programının çoğulcu bir demokrasi, ekonomik planlama ve refah devleti çerçevesinde olduğu söylemek doğru olur (Berger, 2002: 29). Bu program çerçevesinde sosyo-ekonomik hakların kurumsallaşması, sosyal vatandaşlığın ve sosyal devletin inşası öne çıkarken, bu hedeflerin varlık kazanması açısından bir yandan karma bir ekonomik yapı, öte yandan özgürlük, adalet ve dayanışma gibi değerler bu dönemdeki sosyal demokrasinin politika gündemini belirlemiştir diyebiliriz (Meyer, 1991: 93).

Kapitalist ekonomiyi ve mülkiyet ilişkilerini kabul eden sosyal demokrasi için, sağlanan uzlaşma çerçevesinde siyaset ve devlet kullanacağı temel araçlar konumundadır. Bu nedenle sosyal demokrasi için genel oy hakkının kazanılmasından başlayarak demokrasi ve demokratik gelişmenin çok önemli bir değer ve hedef olarak öne çıktığı ortada (Meyer, 1991: 78; Berger, 2002: 16). Kısacası, temelde genel oy hakkı gibi demokratik gelişmenin bir ürünü olarak da nitelendirilebilecek demokratik solun seçimi ilkesel olarak demokratik haklar ve demokratikleşmeden yanadır; ancak demokrasi anlayışının liberal anlayıştan farklı olarak eşit oy hakkı ve serbest seçimlerle sınırlandırıldığı söylenemez. Demokratik hakların daha yaygın biçimde kullanılması amaçtır; bunların kullanımının yaygınlaşması için de sosyal gelişmeyi yönetecek bir "sosyal yönetim" anlayışına ve refah devleti politikalarına önem verilmektedir.

Bu nedenle refah devleti yönündeki politikaların ikili bir görev üstlendiği söylenebilir; refah devleti ve bunun arkasındaki sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal demokrasi gibi kavramlar sonuçta bireysel riskler ve çaresizlikler ile gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltılması anlamında vatandaşların maddi koşulların iyileşmesi anlamındadır; öte yandan da geniş yığınlar için yaşam koşullarının ve kalitesinin güçlenmesiyle siyasal vatandaşlığın, dolayısıyla siyasal demokrasinin gelişmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, *sosyal refah devletini, hem sosyal demokrasinin kendi politikalarını ortaya koyduğu varoluş alanı hem de ilke ve hedeflerini gerçekleştirmenin en temel aracı olarak görmek doğru olur*. Günümüzde sosyal demokrasi ile ilgili tartışmaların da, çoğunlukla refah devleti anlayışı ve politikaları çerçevesinde sürdürüldüğü bilinmektedir (Esping-Andersen ve Kersenberg, 1992). Refah devleti, sosyal hakları kurumsallaştıran ve bunların piyasa dışından sağlanmasını mümkün kılan (*de-commodification*) bir devlet anlayışıdır (Esping-Andersen, 1990: 21). Eğitim, sağlık, konut politikaları, aile yardımları böyledir; finansmanları da büyük ölçüde vergiler yoluyla sağlanmaktadır. Bunun yanında, en başta ekmeclilik olmak üzere finansmanına sosyal

güvenlik sistemi yoluyla vatandaşın da katıldığı güvenceler söz konusudur; ancak burada da devlet katkısı önemli olmaktadır. Sonuç olarak, refah devleti *gelirin daha eşiklikçi biçimde bölünmesi konusunda önemli bir işlev görmektedir*. Aslında, her durumda siyasetin gelirin yeniden dağılımı açısından etkin rol oynadığı bilinmektedir; siyaseti bu biçimde tanımlamak da yanlış olmaz. Sosyal demokrat anlayış açısından bu rol, daha eşit veya daha adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmek üzere kullanılmak istenmektedir diyebiliriz. Bir yandan vergi politikaları, öte yandan sosyal politikalar bu amaca hizmet etmektedirler.

Ancak yinelemekte yarar var; sosyal eşitlik gibi ilkelerin ve bu yöndeki politikaların toplumsal bütünleşme ve dayanışmayı oluşturmak gibi *maddi refahın yükselmesi ve sosyal dayanışmanın* kurulması gibi *maddi ve ahlaki* boyutları olduğu gibi, siyasal anlamları da önemlidir. Sosyal haklar ve politikalar, siyasal demokrasinin sosyal demokrasiye, yani her vatandaşın karar verme sürecine daha etkin biçimde katıldığı bir demokrasi anlayışına geçilmesi açısından esastır. Sosyal eşitlik olmadan siyasal eşitlik de hayaldir. Bu açıdan sosyal demokrasinin vatandaşlık anlayışının Marshall'ın anlayışını yansıttığı söylemek doğru olur (1965: 259-279). Marshall'a göre, vatandaşlık bir toplumun üyelerine verilen bir statüdür ve bu statüyü elinde tutan herkes, bu konumun içerdiği tüm haklar ve görevler açısından eşittir. Vatandaşlığın da sivil, siyasal ve sosyal olmak üzere üç boyutu vardır ve sosyal vatandaşlığın gelişmesinin sivil toplumu güçlendirerek demokrasinin güçlenmesine hizmet edeceği açıktır. Bu görüşün, "üçüncü yol" un mimarı Giddens tarafından gerek bugünkü toplumsal değişimi karşılamaması, gerekse, vatandaşları pasifize etmesi gibi nedenlerle paylaşılmasa da (2002: 78, 134), siyasal demokrasi ve refah devletinin tikanıklıkları çerçevesindeki tartışmalarda birçok yazar tarafından gündeme getirildiğini, örneğin müzakereci demokrasi veya temel gelir tartışmalarında önemli bir yer bulduğunu biliyoruz (Habermas, 1984: 71; Beck, 2000: 62; Gutmann ve Thompson, 2002: 154; Pateman, 2004: 90).

Kısacası, insan hak ve özgürlükleri, çoğulcu demokrasi anlayışı ve piyasa ekonomisi açısından liberal değerleri, gelirin yeniden bölüşümü ve sosyal eşitlik ile sosyal adaletin sağlanması açısından toplumcu değerleri benimseyen sosyal demokrasiye, başından buyana bir sentez ve *melez bir ideoloji* olarak bakmak doğru olur. "Liberalizm ve sosyalizmin melezi" olarak sosyal demokrasi,¹ ideolojik olduğu kadar pragmatik bir sentezdir ve hem ülkelere hem de dönemlere göre değişen kurumlaşma ve politika

¹ Aynı görüşte olan Hirst, sosyal demokrasinin köken olarak serbest piyasa kapitalizmi ile devletçi sosyalizm arasında gelişen üçüncü bir yol olarak görülebileceğini söylemekte ve temel amacının da piyasa güçlerini koruyarak kapitalizme istikrar kazandırmak ve insancıllaştırmak olduğunu ifade etmektedir: Bu nedenle sosyal demokrasiyi devletçi ve bürokratik, katı bir sınıf sistemine bağlı, korporatist ve açık ekonomide sürdürülmesi imkansız hale gelen devletin ekonomik üstünlüğüne dayalı bir anlayış olarak tanımlayan Üçüncü Yol savunucularını da, bu yolla sosyal demokrasiyi tanımlamak yerine karikatürleştirdiklerini ileri sürerek eleştirmektedir (1999: 87).

sergileyebilmektedir. Bu açıdan, Przeworski'nin *durumsal-tarihsel* bir fenomen olarak değerlendirmesi büyük ölçüde haklılık taşırken (Przeworski, 1991), böyle bir yaklaşım sosyal demokrasinin değişen ekonomik koşullarda olduğu gibi, Avrupa dışında var olması açısından da ciddi sorular doğurmaktadır. Bu alanda çok başarılı örnekler sergilendiğinden söz etmek de zor.

Kuşkusuz parti ideolojileri, parti yapısı ve parti içindeki rekabet, sosyo-ekonomik sistem, ekonominin gücü ve rekabete açıklığı gibi birçok faktörün her ulusta sosyal demokrat projeyi farklı etkilediği bir gerçek (Clift, 2002: 468). Bu farklılığın en görünür olduğu alan ise, sosyal demokrat politikaların hayata geçtiği ve emek ile sermaye arasındaki uzlaşmanın dayanağı olarak nitelendirdiğimiz refah devleti olmaktadır; refah devleti gerek anlayış, gerek uygulama olarak Batı Avrupa'da ülkeden ülkeye ve bu ülkelerdeki sosyal demokrat partilere göre hayli farklılaşabilmektedir. Esping-Andersen'in kavramsallaştırdığı gibi en azından üç farklı refah modeli ortaya çıkmaktadır. Bunlardan yalnızca birinin sosyal demokrat refah rejimi olarak tanımlandığını biliyoruz; öte yandan refah devleti anlayışı ile politikalarını yalnızca sosyal demokrasinin eseri olarak görmek de doğru değil; bu konuda Batı Avrupa'da oldukça geniş bir konsensusun oluştuğundan söz ettik. Ancak farklı argümanları dikkate alsak da, refah devletinin gerek ideolojik, gerek pratik olarak mimarının sosyal demokrat partiler olduğu ve refah devletinin piyasa ekonomisi içinde sosyal demokrasiye hayat veren bir alan olarak öne çıktığı yadsınamaz. Bugün de sosyal demokrasinin gerilemesi, en çok refah devleti politikaları çerçevesinde irdelenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak 1970 ortalarına dek süren dönemde, içteki yapısal koşullar, dünya konjonktürü ve Keynesyen ekonomi politikalarının da katkısıyla Batı Avrupa'da birçok yazar tarafından gerek sosyal demokrasinin, gerek refah devletinin "altın çağı" olarak adlandırılan bir dönem yaşandığını biliyoruz. Bu dönem içinde sosyal demokrasiyi oluşturan temel bileşenlerin sağ partilerin çoğu tarafından benimsendiği söylendiği gibi (Berger, 2002: 29), aksine, altın çağ denilen dönemde ekonomik etkinliğin sağlanması açısından fonksiyonel olduğu düşünülen refah devleti politikalarının yalnız sosyal demokrat partilerin eseri olarak görülmemesi gerektiği de ifade edilmektedir (Callagan, 2002: 437). Yine de, ülkelere göre değişen ölçülerde de, olsa sosyal demokrat partilerin hedeflerinin sosyal refah devleti anlayışında somutlaştığı yadsınamaz. Sonuç olarak, liberalizmle sosyalizmin bir sentezi olan ve özünde "sosyal demokrat değerleri" yansıtan bir Avrupa toplum modelinin ortaya çıktığından da söz etmek doğru olur (Koray, 2005). Bir başka deyişle, uygun ekonomik koşulların, geniş çaplı bir uzlaşmanın ve bu dönem içindeki başarılı sonuçların etkisiyle, ekonomik etkinlik ile sosyal adalet arasında uzlaşma sağlanması açısından devlete önemli bir rol veren sosyal demokrat anlayışın toplumsal bir proje olarak varlık kazandığı söylenebilir (Koray, 2004).

Değişen Koşullar ve Refah Politikalarında Daralmaya İlişkin Farklı Yorumlar

1970 ortalarından başlayarak ise, sosyal demokrasinin ve genel olarak solun tıkanıklığından söz edildiğini biliyoruz. Bu tıkanıklığın nedenleri de çeşitli, bu konudaki yorumlar da farklı. Açıkça ki, 1945-1975 arasında geçerli olan dünya konjonktürü gibi, toplumsal-yapısal koşullar da bugün çok değişmiş durumda. Günümüzde, bir yandan ekonominin küreselleşmesinden, öte yandan değişen teknolojilere bağlı olarak istihdam yapısı ve işçi sınıfının değişiminden, bir başka açıda da bireylerin farklılaşması ve ihtiyaçların çeşitlenmesinden söz etmek kaçınılmaz. Bunların her birinin ulusal düzeyde uygulanan toplumcu, eşitlikçi, dayanışmacı nitelikte sosyal demokrat politikaları zayıflattığını yadsımak kolay değil; örneğin küreselleşen ekonomide ne tam istihdamı ne de cömert refah devleti harcamalarını sürdürmek mümkün görünmekte. Tüm bu etmenler karşısında sosyal demokrasinin bir kriz, ya da sınırlanmayla karşılaşması da kaçınılmaz olmaktadır. Kuşkusuz değişen koşulların ve yarattığı etkilerin yorumlanması konusunda ortaya hayli farklı yorum çıktığı gibi, sosyal demokrasinin tıkanıklığı ve geleceği konusunda da görüşler farklılaşmaktadır. Tüm bu tartışmalara bakarak, Avrupa'da gerek refah devleti gerek sosyal demokrasinin geleceğinin nasıl olacağı konusunda epeyce kafa karışıklığının yaşandığını söylemek yanlış olmaz.

1970 ortalarında kendini hissettiren değişikliklere biraz daha yakında bakarsak, ilk önce ekonomi ve piyasanın, daha doğrusu kapitalizmin küreselleşmesinden söz etmek gerek. Küreselleşmeye ilişkin birçok farklı yorum var, bunlara girmeyeceğim. Ancak üretim sürecinin parçalara ayrılıp dünyaya yayıldığı, finansal sermaye hareketliliğinin inanılmaz bir hız kazandığı günümüz dünyasında ulusal hükümetlerin ekonomi üzerindeki yönetim gücünün hem sınırlandığı hem de değiştiği çok açık. Küreselleşme konusunda Hirst ve Thompson gibi farklı düşünen yazarlar olsa da (1996), onların da kabul ettiği gibi, bugün ulusal düzeyde makro ekonomik politikalarla ne finansal sermayeyi, ne de yatırımları kontrol etmek veya düzenlemek kolay (Hirst, 1999: 89). Öte yandan çok daha güçlenen rekabet ortamında, ulusal devletlerden haklara ve korumaya dayalı bir devlet anlayışı değil, istihdam yaratmaya yönelik, bunun için standartların düşmesi ve esnekleşmesinden yana, vergi yükünün ve kamu harcamalarının azaltılması doğrultusunda politikalar beklenmekte. Bir başka deyişle, ulusal ekonomiler çerçevesinde belirli ölçüde düzenlenen ve denetlenen kapitalizm bugün kazandığı mobilite ve arkasına aldığı rekabet söylemi içinde hem ulus devlet hem emek karşısında güçlenmekte ve artık siyasal demokrasi ve refah devleti çerçevesinde emekle yaptığı uzlaşmaya eskisi kadar ihtiyaç duymamaktadır. 1970 ortasından itibaren durgunluk, işsizlik gibi sorunlarla karşılaşan, dış dünyadan gelen daha güçlü bir rekabetle uğraşmak durumunda kalan Avrupa'da da, bu nedenle, Jessop'ın Ulusal Keynesyen Refah Devleti (*National Keynesian Welfare State*) olarak adlandırdığı (2003: 75) refah devletleri gerilemekte ve sosyal demokratlar için ne tam istihdam gibi talep yönlü

Keynesyen politikaları uygulamak, ne de ekonomik etkinlik ile sosyal adalet arasında denge oluşturma arayışını sürdürmek kolay görünmektedir. Neo-liberal ekonomi anlayışı, küresel çapta ekonomik olduğu kadar ideolojik bir hegemonya kurduğundan, devlet yapısal ve kültürel bir değişim içine girmektedir.

Küreselleşmenin sosyal demokrat politikalar üzerindeki etkileri açısından böyle düşünmeyen yazarlar da var. Küreselleşmeyi sosyal demokrasiyi zayıflatan önemli bir faktör olarak görmeyenler, bugünkü gerileme konusunda ya yapısal değişiklikleri daha önemli buluyor, ya da bugünkü tıkanıklığı geçmişteki yanlışlara bağlıyorlar (Hirst, 1999; Pierson, 2001; Callaghan, 2002). Hirst'e göre, bugün küresel bir ekonomiden çok ulusal ekonomiler arasında işleyen bir ekonomiden söz edilebilir; bu ekonomik işleyişte ulusal hükümetlere ve dolayısıyla sosyal demokrasiye hala büyük bir alan kalmakta, refah devletinin yaşaması da hala merkezi bir önem taşımaktadır (1999: 89). Pierson'a göre (2001: 472-473), küreselleşme ile gelen açık ekonomi her zaman kamu sektörünün daralması anlamına gelmediği gibi, gelişmiş ülkelerdeki yatırımlar hala devam etmekte ve vergi indirimi gibi az gelişmiş ülkelerin verdikleri tavizler her zaman karlı bir yatırım için çekici ve yeterli olmayabilmektedir; işgücü yapısındaki değişiklikler ise (geçici işçilik, enformel sektör ve sendikasızlaştırma gibi) küreselleşmeden çok teknolojik değişimlerden kaynaklanmaktadır. Onun için refah devletine, hem sosyal eşitliğin sağlanması hem verimliliğin sürdürülmesi için hala ihtiyaç vardır. Yine her birinin, Üçüncü Yolu bir çıkış yolu olarak görmedikleri ve sosyal demokrasiyi karikatürleşen bir yaklaşım olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Onlara göre, İngiltere dışında birçok ülkede refah devleti yaşıyor ve bu konuda sosyal demokrat partilerin yapabileceği hala çok şey var. Ancak bu görüşü savunurlarken hemen hepsinin, küreselleşmenin, vergi indirimi, küresel sermaye ve küresel şirketlerin artan bağımsızlığı nedeniyle hükümetlerin kural getirme gücünün azalttığını, demokratik korporatist devlet gibi sosyal demokrasinin kalesi sayılan ülkelerde bile bu alanlarda ciddi değişimlerin ortaya çıktığını kabul ettikleri de bir gerçek. Ancak küreselleşmenin etkilerini ulusal düzeyde hala yönetilebilir bulmaktadırlar.

Özetle, bu görüşlere tümüyle katılmak zor, fakat özellikle Avrupa sosyal demokrasileri için yapılan tespitler de yanlış değil. Örneğin, refah devleti politikalarının gerilemesinde küreselleşme dışında, teknolojik, ya da sosyo-kültürel değişiklikler gibi birçok yapısal etmenin önemini yadsımak tabii ki mümkün değil. Öte yandan, Avrupa bölgesi (*European Zone*) içinde sosyal demokrasinin de, sosyal devletin de bazı zorluk ve daralmalara rağmen yaşadıklarını ve yeni politika arayışını sürdürdüklerini söylemek doğru olur. Birçok çalışma bu arayışları dile getirmekte.

Ancak, sosyal demokrasinin kapitalizmle gerçekleştirdiği Keynesyen uzlaşmanın sonuna gelindiğini, bunun da sosyal demokrat politikaların sonu olduğunu söyleyen yazarlar da haksız değil (Przeworski, 1991: 217; Mishra, 1993: 35; Panitch, 1998: 12; Jessop, 2003: 275). Ulusal düzeyde

kapitalizm ile demokrasi veya sosyal taraflar arasında bir alış-verişe dayalı olarak gerçekleşen uzlaşmanın, günümüz koşullarında sermayenin bu uzlaşmaya olan ihtiyacının azalması nedeniyle eskisi gibi sürdürülmesi hiç kolay değil. Örneğin, sosyal demokrat yaklaşımlar için merkezi önemi olan tam istihdamdan bugün vazgeçilmiş durumdadır; vergi politikalarında değişim açıktır; refah devleti harcamalarında bir kısılma olmadığı yönündeki iddia da, koruma ve güvencelerdeki daralma dikkate alınınca çok geçerli olmamaktadır. Nitekim, sosyal demokrasinin yaşamakta olduğunu iddia eden yazarların hepsi, hem politika değişikliklerinin gereğinden söz etmekte hem de sosyal politikaların daralması gerçeğinden. Örneğin Pierson'ın birçok yazısında, küresel politikalara uyum zorunluluğu nedeniyle egemen refah devletlerinin bile "yarı egemen" (*semi-sovereign*) devlet haline geldiğine ve dolayısıyla AB'ye üye zengin refah devletleri açısından bile sosyal standartların aşağıya kayması veya "negatif bütünleşme" gibi bir tehlikenin ortaya çıktığına dikkati çektiğini biliyoruz (Liebfried ve Pierson, 1995; Pierson ve Liebfried, 1998).

Öte yandan sosyal demokrasi için günümüzde ortaya çıkan zorlukların kaynağı, yığın işsizlik, düşen sendika üyeliği, zayıflayan toplu pazarlık, vergi gelirinde düşme, buna karşılık beklentilerin yüksekliği, kamu bütçesinde krizler ve daralma ihtiyacının ortaya çıkması gibi sebeplere bağlanırken (Callaghan, 2002: 447), bunların önemli bölümünü sermayenin küreselleşmesine bağlamadan düşünmek mümkün görünmüyor. Örneğin küreselleşme sürecinin, vergi politikalarını değiştirdiği, işgücü piyasasındaki koruyucu standartları elerken esneklemeyi arttırdığı, işsizlikten sendikasızlaştırmaya kadar uzanan birçok olumsuz sonucu ortaya çıkardığını yadsımak kolay mı? Kuşkusuz söz edilen yapısal etkenler yalnız küreselleşmenin sonucu değil; ancak hem küreselleşmenin bunları güçlendiren etkisini unutmak mümkün değil hem de bu yapısal değişikliklere tam istihdam, refah devleti gibi öncelikleri olan bir sosyal demokrat anlayışın daha anlamlı yanıtlar vermesi mümkünken, küresel rekabet karşısında şimdi bunları yapamadığını kabul etmek gerek.

Elbette, sermayenin küresel hareketliliğinin işçi sınıfı üzerindeki etkileri tek yönlü ele alınamaz, işgücü piyasasında ortaya çıkan sorunlar da yalnız küreselleşmeyle ilgili değil. Yeni ekonomiler ve yeni teknolojiler üretim süreçlerini, istihdam yapısı ve çalışma koşullarını değiştirmekte, örneğin nitelikli işgücü için yüksek ücretlerden daha esnek çalışma koşullarına kadar değişen birçok yeni imkan doğurabilmektedir. Ancak genel olarak emek adına bir güç kaybı olduğundan ve çalışma koşullarının aşağıya baskılandığından söz etmek oldukça gerçekçi görünüyor. Sosyal politika literatüründe, kuralsızlaşma, enformelleşme, kutuplaşma, esnekleşme olarak formüle edilen bu baskıların, Avrupa'daki işgücü piyasası için de az veya çok geçerli olduğu bilinmektedir. En başta, teknolojik gelişmeler nedeniyle büyüme ve istihdam yaratma arasındaki ilişki büyük ölçüde kopmuştur; genel olarak işsizlik artışının yanı sıra geçici ve güvencesiz işlerden oluşan ikincil sektör veya enformel istihdam büyümektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Avrupa'da da uzun süredir bir işsizlik sorunu yaşanmakta ve çalışma yaşamında daha

koruyucu politikalar uyguladığı ve yeterince esnekleşmediği için, iş yaratma performansı açısından eleştirilmektedir de. Yeni teknolojilerin önemli bir sonucu da, bir uçta iletişim teknolojileri ve bilgi toplumunun önem verdiği meslek ve beceriye sahip elit işgücü ile öteki uçta çalışan yoksullardan oluşan birçok tabakaya bölünmüş bir istihdam yapısını ortaya çıkarmasıdır. Bu durum, yalnız sınıf dayanışması ve örgütlenmesini zayıflatmakla kalmamakta, günümüz ekonomik koşullarında sınıf analizlerinin artık işe yaramadığı ve bu nedenle emekten yana politikaları sürdürmek isteyen sosyal demokrasi için gerilemenin kaçınılmaz olduğu sonucuna da varılmaktadır. Bazılarına göre, sosyal demokrasi günümüzde "aktörünü" kaybetmiş durumdadır.

Callaghan ve Tunney'in bu konuda da itirazları olduğunu görüyoruz. Örneğin onlar, işçi sınıfının hiçbir zaman homojen olmadığını, daha önce de muhafazakar politikaları tercih ettiğini, sendikaların üye kaybının her ülke için geçerli olmadığını ve Avrupa'da sol partilerin aldıkları oyların oldukça istikrar gösterdiğini ve günümüzde de önemli bir değişim yaşanmadığını söyleyerek refah devletinde daralmanın önemli bir değişim anlamına gelmeyeceğini, bunun tek istisnasının İngiltere olduğunu, geleneksel sosyal demokrasiye hayat imkanı kalmadığı yolundaki iddiaların da bunların iddiası olmaktan öteye gidemeyeceğini söylemekte (2000: 60 vd.). Kuşkusuz işçi sınıfının hiçbir zaman homojen olduğundan söz edilemez, sendika üyeliğinin de ülkelere göre değiştiği ortada. Ancak bugün artan işsizliğin yanı sıra işgücündeki dağınıklık ve parçalanma, küresel ve toplumsal düzeyde bir kutuplaşmayı çağrıştırırken sosyal dışlanmanın büyüdüğü görülmekte, sendika üyeliğinde azalma ise genel bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır.

Hiç kuşku yok ki, her ülkede yaşanan bu ortak sorun ve gelişmelere karşın, Avrupa'da her ülkede hem refah devleti hem de sosyal demokrat politikalar açısından birbirinden oldukça farklı tepkilerin ortaya çıktığı bir gerçek. Bu nedenle birçok yazar, refah devleti açısından yaşanan sorunlara ülkelerin kendi modelleri çerçevesinde yanıt getirmeye çalıştıkları, yani modele bağlılığın (*path-dependency*) sürdürüldüğünü söylerken haklılar (Esping-Andersen 1997; Palier ve Sykes, 2001). Ülke ekonomileri açısından farklılık olduğu gibi, sol partilerin konumu, işçi sınıfının siyasal ve toplumsal gücü de ülkelere göre değişmekte, buna göre de izlenen politikalar farklılaşmaktadır. Örneğin güçlü sol parti ve güçlü sendikaların birlikte olduğu durumlarda refah devletinden verilen tavizler sınırlı kalırken, her ikisinin de zayıf olduğu durumlarda veya güçlü bireysel sendikalara rağmen bölünmüş bir sendikacılığın olduğu durumlarda sosyal politikalarda sağa kayışın çok daha kuvvetli olduğu söylenmektedir (Garret'den akt. Coates, 2001: 288). Bu nedenle liberal refah modelini temsil eden İngiltere'de refah devletinde en büyük daralma görünürken, sosyal demokrat modeli temsil eden İskandinav ülkelerinde daralma çok daha küçük kalmaktadır. İngiltere modelindeki daralmanın arkasında İşçi Partisi'nin olması da, tartışmalara yol açmakta ve bu konuda işçi sınıfının ve sendikaların konumdan Thatcher'ın etkisine kadar birçok faktörden söz edilmektedir.

Refah devletindeki daralmalarla sol partiler arasındaki ilişkinin bir çok açıdan ilgi çektiği açıktır; bu konuda farklı görüşlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Kimi araştırmalar refah devletinin 1980-90'lardaki daralmasında iktidardaki siyasal partiler açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Korpi ve Palme, Avrupa'da 18 ülkede sağlık sigortası, işsizlik sigortası ve iş kazası ödenekleri açısından yaptıkları kıyaslamalı araştırmada, sigorta ödeneklerindeki kesintiler için sol hükümetlerin en düşük riski temsil ettikleri gibi bir sonuca varmaktadırlar (2003, 436). Gelir dağılımındaki eşitsizlik konusunda yapılan bir başka kıyaslamalı araştırma da, eşitsizliklerin azaltılmasında en etken olan değişkenin sol parti iktidarları olduğunu ortaya koymaktadır (Bradley, Huber, Moller, Nielsen ve Stephens, 2003). Bir başka araştırma, sol parti iktidarlarının refah devletinin daralma döneminde büyüme dönemindeki gibi cömert davranmasalar da, büyük kesintilerin arkasında daha çok sağ parti iktidarlarının bulunduğunu ve bu nedenle refah devleti reformlarında partizan ilişkilerden söz etmenin doğru olacağını belirtmektedir (Allan ve Scruggs, 2004: 507).

Yine de, değişen koşullara uyum açısından refah devleti politikalarında ortaya çıkan daralmanın yalnız sağ partilerin eseri olduğu söylemek zor. Bu dönem içinde sol parti hükümetleri de, kesinti açısından daha çekimser kalsalar da, iktidar dönemlerinde onların da refah rejimlerinde az ya da çok değişikliğe gittikleri bir gerçek. Örneğin, yukarıda değindiğimiz araştırmada 18 ülkede 1975-1999 arasındaki kesintiler ele alınmış ve araştırma sonucu olarak, 7'si Avrupa'da olmak üzere 18 ülkenin 10'unda işsizlik sigortası ödeneklerinde en büyüğü İngiltere olmak üzere (30 puan azalmış) 5 ile 10 puan kesinti yapıldığı, en azından bu alanda Avrupa ülkelerindeki uygulamalar arasında bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı gibi bir sonuca varılmıştır (Allan ve Scruggs, 2004: 499). Kısacası, refah devletinde kesinti ve daralma konu sosyal demokrat partiler daha az istekli görüneler ve daha düşük bir riski temsil etseler de, bu daralmada onların da payı var.

Bu nedenle, sosyal demokrat partilerin yalnız refah uygulamalarındaki daralmaları kabul etmekle değil, bu alanda daha temel bir rol oynadıklarını ileri sürenler olduğu da görülmekte (Ross'dan aktaran Clasen, 2002: 67): Bu görüşe göre, seçmenlerin ilkesel anlamda refah politikalarına karşı oldukları düşünülen sağ partilerden çok sol partilere güvenmeleri ve sol partilerin bir alandaki kısıtlamaya karşın başka bir alanda taviz vermek gibi bir alış-verişe daha eğilimleri olmaları nedeniyle sol partiler, refah politikalarında kısıtlamaların gerçekleştirilmesi açısından daha elverişli bir konumda olabilmektedir. Öte yandan 1970 ve 80'lerde ortaya çıkan ekonomik güçlükler karşısında sosyal demokrat partilerin, örneğin Hollanda ve Almanya'da olduğu gibi, yeni tehditler ile kendi politikalarını uzlaştırmaya yönelik "üçüncü yol" anlamında bir politika değişikliğine gitmelerinin gerisinde, ekonomiyi yönetemez imajından uzaklaşmak olduğu da ileri sürülmektedir (Clasen, 2002: 70).

Bu konudaki farklı görüşler bir yana, sol partilerin bugün tam istihdam hedeflerinden vazgeçmeleri ve bunu uygulanamaz bulmaları kendi politikalarından vazgeçmeleri anlamında önemli olsa gerek. Bu konuda, çalışma sürelerinin azaltılması gibi radikal bir önlemlerle yalnız Fransa'daki Jospin Hükümeti cesaret gösterebildi. İşsizliği telafi edici politikalar konusunda ise, yukarıda değindiğimiz araştırmanın gösterdiği gibi hemen her ülkede ödenekler ve süreler açısından azalma söz konusu. Öte yandan Avrupa'da sol hükümetler döneminde toplumsal anlaşmalara gitmenin daha mümkün olduğu da bir gerçek; bunun da işçi sınıfından bazı tavizler sağlamak açısından sol partilere daha elverişli bir konum sağladığı ortada (Koray ve Çelik, 2007): Toplumsal anlaşmaların veya Avrupa'da bilinen uygulaması içinde sosyal korporatizmin, temelde emek ve sermayenin merkezi ve güçlü örgütleri ile hükümetler arasında karşılıklı taviz veya alış-veriş anlamını taşıdığı bilinmekte. Günümüzde yapılan toplumsal anlaşmaların ise, daha çok işçi sınıfının verdiği tavizler anlamına geldiği de bir gerçek. Dolayısıyla sosyal demokrat hükümetlerin, sosyal ortaklık ilişkisini kullanarak çalışma koşullarında veya refah devleti politikalarında bazı değişiklikleri kabul ettirme şansının daha yüksek olduğu da doğru. Örneğin son dönemde yapılan birçok toplumsal anlaşmada, belirli bir istihdam güvencesi karşılığında istihdamda esneklik uygulamalarının kabulünün söz konusu olduğu bilinmekte (Koray ve Çelik, 2007: 95).

Sosyal Demokrat Politikalarda Kısıtlanma ve Yeni Yön Arayışları

Değişen iç ve dış koşullar, artan sorunlar ve geçmişteki politikaların artık olumlu yanıt vermez oluşu ile yalnız refah devleti konusunda değil, sosyal demokrat anlayış ve politikalar konusunda da birçok tartışmanın gündeme geldiğini görüyoruz. Bu konudaki analiz ve yorumlar da epeyce çeşitli; ancak sosyal demokrasi tartışmalarının daha çok politika değişikliği, yani refah anlayışı çerçevesinde sürdürüldüğü de açık. Son dönemde sosyal demokrasi ile ilgili çalışmaları inceleyen bir yazıda, yapılan analizlerin büyük çoğunluğunun, sosyal demokrat politikaların bu alanda yoğunlaşması nedeniyle, refah devleti ve tam istihdam konuları üzerinde odaklandığı ileri sürülmekte (Esping-Andersen ve Kersenberg, 1992: 189). Bunlardan bazılarını değinirsek şunlar söylenebilir: Kimileri, ulusal düzeyde ve siyaset aracılığıyla kapitalizmin düzenlenmesi ve sosyal gelişimin sağlanması yönünde politikaların küreselleşen kapitalizm karşısında eskisi kadar etkili olmadığını ileri sürerek örgütlü kapitalizmin ya da sosyal demokrat politikaların sonunun geldiğinden söz etmekte (Offe, 2003); kimileri tam istihdamın sağlanması hedefiyle bütünleşen bir sosyal demokrasinin artık geçerli olamayacağını ileri sürmekte (Esping-Andersen, 1997); kimileri bu nedenle Üçüncü Yol kavramsallaştırmasıyla sosyal demokraside yeniden iddia ederek haklar yerine bireysel sorumlulukları öne çıkaran bir yeni sosyal

demokrat anlayış sunmakta (Giddens, 2000); kimileri sosyal demokrasinin yalnızca Keynesyen ekonomi olarak anlaşılamayacağını, kaldı ki böyle anlaşılabilirse bile, Keynesyen ekonomiyi yalnızca tam istihdamı sağlamak üzere kamu açığının kabul edilmesi olarak anlamak yerine, her zaman verimli işlemesi beklenmeyen ekonominin devlet müdahalesiyle daha etkin işlemesinin sağlanması olarak düşünülebileceği, bu durumda da Üçüncü Yol gibi bir zafiyete kapılmak yerine sosyal demokrasi adına yapılacak daha çok şeyin olduğunu belirtmektedir (Pierson, 2001: 473).

Sosyal demokrasi ile ilgili teorik çalışmalara öncülük eden, bildiği gibi, değişen koşulları analitik biçimde ele alan ve hem demokrasi hem de refah devleti anlayışındaki değişiklik gereğinin nedenlerini tartışan Giddens'in çalışması olmuştur. Giddens, günümüzde ortaya çıkan yapısal-kültürel ve küresel değişiklikleri ayrıntılı biçimde analiz ettiği kitabında (Sağ ve Solun Ötesinde, 2002), bunlar karşısında sosyalizm gibi piyasa sosyalizminin de dağıldığını, buna karşın liberalizmin de küreselleşen dünyada refleksif (düşünerek davranan) vatandaşların taleplerini karşılamak için yeterince donanıma sahip olmadığını, bunun yanı sıra sınıf anlayışının bugünkü değişikliklere yanıt vermekten uzak kaldığını, bu nedenle daha radikal bir demokrasi anlayışına ihtiyaç olduğunu söyleyerek, "duygular demokrasisi" ve "demokratikleşmenin demokratikleşmesi" olarak tanımladığı ve çok özette bireysel ve grupsal inisiyatiflerin seferber edilmesine dayalı bir demokrasi anlayışını gündeme getirmektedir. Öte yandan, O'na göre, sosyal adalet ve piyasa ekonomisi arasındaki zıtlıklar bugün de geçerli olmakla birlikte, bunlarla sonuçlarda eşitlik anlayışına bağlı bir refah devleti anlayışıyla baş etmek zor; bunun yerine fırsat eşitliğini öne çıkaran bir anlayışa ihtiyaç var. Zaten birçok açıdan başarısız olmuş refah devletinin, bir de günümüzün değişen ihtiyaçlarına ve imal edilmiş risklerine karşı koruyucu bir güç sağlaması hiç mümkün değil; bu nedenle kişisel ve kolektif sorumluluklarla özerkliği birleştirecek "pozitif bir refah" anlayışı gerekli. Bu analizlerden yola çıkan İngiliz İşçi Partisi'nin "Üçüncü Yol" etiketi altında ve sosyal demokrasiyi "modernleştirme" iddiası ile farklı bir sentez arayışına girdiğini de biliyoruz. Bu teori çerçevesinde biçimlenen Üçüncü Yol, Giddens'e göre, "canlandırılmış ve modernleştirilmiş" bir sosyal demokrasidir; ulus devlet ve ulusal politikalarından vazgeçmeden, fakat bireysel ve kolektif inisiyatiflere önem vererek, hem içsel reformları gerçekleştirebilir hem de küresel piyasanın isteklerine yanıt verebilir yeni bir refah devleti anlayışdır (Giddens, 2000: 18).

Giddens'in çalışması ve "üçüncü yol" önerilerinin, sosyal demokrasi ile ilgili tartışmalarda en çok gündeme gelen konu olduğu ve genellikle yoğun eleştirilerle karşılaştığı da bilinmektedir. Eleştiriler çok yönlüdür; en başta da Giddens'in sosyal demokrasi açısından ortaya koyduğu analizler ve getirdiği değişiklik önerileri, dayandığı temeller ve anlamları açısından eleştirilmektedir (Hirst, 1999; Callaghan ve Tunney, 2000; Pierson, 2001; Callaghan, 2002; Fitzpartick, 2004). Aslında birçok yazar açısından, Giddens'in günümüzdeki değişiklikleri anlamak için yaptığı analizler ve saptamaları kabul edilebilir bulunmakta, ancak bunlar karşısında üçüncü yol gibi bir politika izlenmesi

gerekliliği konusunda farklı düşünölmektedir diyebiliriz. Gerçekten, örneğin bireyselleşme, farklı aidiyetler, teknolojik hız, küresel etkiler gibi post-modern topluma ait değişimler gerçeklik taşısa da, tüm bunların üçüncü yol içinde eleştirel bir politik söylem yaratmak şöyle dursun de-politize edilmesi ve yalnızca "yönetilmesi" gereken konular olarak ele alınması gibi eleştirileri (Fudge ve Williams, 2006: 591) haklı ve anlamlı bulmamak mümkün değil.

Özetle söylersek, Üçüncü Yol ile ilgili teorik tartışmalarda hem teorinin dayanakları hem de önerileri eleştirilere konu olmaktadır. Bir yandan geleneksel sosyal demokrasi ve refah devletinin geçerliliğini yitirdiği gibi iddialara karşı çıkılmakta ve buradaki tespitlerin yanlışlığı üzerinde durulmaktadır, öte yandan getirilen değişiklik önerilerinin de sosyal demokrasi anlayışıyla bağdaşmazlığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Örneğin hemen hepsi, refah devletinden çalışma devletine (workfare) doğru yönelen, iş yaratmaktan çok çalışabilir olma ve nitelik kazanma üzerinde duran, haklar yerine sorumlulukları vurgulayan, daha adil bölüşüm kaygısını bir yana bırakarak küresel kapitalizme uyumu ve rekabet gücünü önceleyen Üçüncü Yol'un", sosyal demokrasi için doğru bir seçenek olamayacağında birleşmekte. Öte yandan Üçüncü Yol'a eleştiri yönelten yazarların hepsinin, değişen koşullarla ilgili yorumları farklı olsa da, günümüzün geçmişten farklılığını dikkate aldıkları ve bu nedenle sosyal demokrat anlayış ve refah politikalarında değişim ihtiyacını vurguladıkları ve bazı öneriler getirmeye çalıştıkları da görölmekte (Hirst 1999; Taylor-Gooby, 2000; Pierson, 2001; Coates, 2001; Callaghan, 2002; Fitzpatrick, 2004).

Öte yandan İşçi Partisi'nin "Yeni Anlaşma (*New Deal*)" etiketi altında yöneldiği uygulamalar da yoğun eleştirilere konu olmaktadır. İşçi Partisi'nin, Thatcher sonrasında iktidara geldiğinde benimsediği "Üçüncü Yol" doğrultusunda Liberal Partinin gerçekleştirdiği reformları uygulamadan kaldırmak şöyle dursun, daha da derinleştiren ve sağlaılaştırıran bir politika izlemesi, hem İngiltere hem Kıta Avrupa'sındaki sosyal demokratlar tarafından çok sayıda çalışmaya konu olmakta ve yoğun biçimde tartışılmaktadır. Yukarıda da değindiğim gibi, bunların önemli bölümü, İşçi Partisi'nin küreselleşmenin etkilerini abarttığı ve sosyal demokrasiyi ortadan kaldıracak biçimde bir değişikliğe gittiği yönündedir.

Ancak zaman içinde Almanya, Danimarka; Hollanda gibi ölkelerde de sosyal demokrat partilerde benzer politika değişiklikleri ortaya çıkınca, bu kez de bunun nedenleri sorgulanmaya açılmaktadır. Yani, İşçi Hükümeti'nin *New Deals* olarak adlandırdığı ve işgücü piyasası dışında kalan grupların sorumlulukları üzerinde yoğunlaşan, zorunlu istihdam programlarını uygulamaya sokan, iş yaratmak yerine iş bulabilme gücü üzerinde duran politikaları, daha sonra öteki Avrupa ölkelerindeki sol partilerde az veya çok yer bulunca, sosyal devlete ilişkin politika değişikliklerinin uygulanmasını mümkün kılan siyasal ve toplumsal nedenler olduğu da düşünölmeye başlanmış ve bunlar üzerinde bazı tartışmalar gündeme gelmiştir (Pennings 1999; Classen, 2002; Andersen, 2006). Bu konuda, ölkeler arasında hem

partilerin kendilerine hem de içinde buldukları topluma ve geçmişten alınan mirasa ilişkin farklılıkların en önemli etkenler olduğu gibi bir sonuca varılmakla birlikte, sosyal demokratların ortaya çıkan yeni ekonomik koşullar karşısında hem merkezin oylarını almak hem de ekonomiyi yönetebilir olmak gibi kaygılarının da bu tür değişikliklere gitmelerinde rol oynadığı dile getirilmektedir (Fudge ve Williams, 2006: 592).

Şimdilik Avrupa'da refah devleti açısından en sağlam duran modelin İskandinav ülkelerindeki sosyal demokrat model olduğu gibi, sosyal demokrat düşünceye bağlılık açısından da İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin önde geldiği söylenebilir. Kuşkusuz modelin 60-70'li yıllardaki gelişmesi bugün durduğu gibi bu model içinde de daralmalar söz konusudur. Küreselleşmenin bu ülkeyi de daha liberal politikalara zorlaması, farklı yorumlara da yol açmaktadır. Örneğin, bütçe açıkları ve yüksek harcamaların uluslararası piyasa ve sermaye hareketliliği tarafından hemen cezalandırılması nedeniyle İskandinav ülkelerinde de kamu harcamalarında kısıtlamalara gidildiğinden, bazı hizmetlerin piyasaya devredildiğinden söz edilerek, bu değişim sürdükçe İsveç modelinin de yıkılacağı korkusu dile getirenler de vardır (Stevenson, 2002). Buna karşın, emeklilik, işsizlik, hastalık ödenekleri gibi en temel sosyal politika uygulamalarında bugün bazı kesintiler olsa da, hepsinin hem 1980'deki hem de öteki refah devletlerindeki uygulamanın üstünde olduğundan söz edilerek, şimdilik bu model için korkmaya gerek olmadığı gibi, özellikle işgücü piyasasıyla ilgili politikalar açısından refah devleti uygulamalarının İsveç firmalarının küreselleşmenin getirdiği değişikliklere uyumlarını kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Lindbom, 2001).

İsveç Sosyal Demokratik Partisi(SAP) ile İngiliz İşçi Partisi'nin (İP) son dönem söylemlerini karşılaştıran Andersen, bilgi toplum kavramından yola çıkarak bu kavram çerçevesinde oluşturulan söylem ve programların iki parti arasında geçmişten gelen farklılıkların bugün de nasıl korunduğunu göstermesi açısından ilginç olduğunu ve refah toplumundaki değişikliklere bakarak bu iki parti arasındaki yakınlıktan söz edenlerin her iki partinin kullandığı politik dil ve metaforlara dikkat etmediğini söylemektedir (Andersen, 2006): Örneğin Üçüncü Yol çerçevesinde bilgi, büyüme ve zenginliğe ulaşmanın kaynağı olarak tanımlarken, İsveç de bilgi insanlık, demokrasi ve dayanışmayı güçlendirecek bir öge olarak önem taşımaktadır; bu anlayış içinde bilgi farklılaşmış bireycilik ile birleştirilmiyor, aksine dayanışma ve işbirliği ilkeleriyle birlikte düşünülüyor. Bilgiye ilişkin farklı tanımlar, farklı uyum politikalarına da yol açmakta; İP, yeni ekonomiye uyum için fırsat, sosyal yatırım, sorumluk gibi kavramları gündeme getirirken, SAP artan risklerden, bunlar karşısında güvenlik ihtiyacından, üretken sosyal politikalarından söz etmektedir (Andersen, 2006: 449). Özetle günümüzde ortaya çıkan değişikliklere uyum sağlamak açısından, İP için yenilenme (*renewal*) ihtiyacı öne çıkarken, SAP için geçmişte başarılı ve iyi olduğu düşünülen bir modelin korunmasının (*safeguarding*) önemsendiğini söyleyen Andersen, bu nedenle uygulanan politikalar açısından aralarında benzerlikler

oluşsa da, iki partide bu politikaların normatif çerçevesinin önemli farklılıklar taşıdığı sonucuna varmaktadır.

1990'larda İşçi Partisi ile Fransa'daki Sosyalist Parti'nin (SP) uyguladığı ekonomik politikaları kıyaslayan bir başka çalışmada ise, her iki ülkede de iş yaratmaya yönelik politikaların merkezi bir önemi olmakla birlikte, bu konuda uyguladıkları politikaların önemli ölçüde farklılaştığı dile getirilmekte (Clift, 2002). Daha önce de değinildiği gibi, büyük ölçüde bireylerin güçlenmesine, devletin ise kolaylaştırıcı bir rol oynamasına dayalı Üçüncü Yol yaklaşımı içinde, bir yandan küreselleşme sınırları belirlenmiş bir veri olarak alınmakta ve küreselleşmeye karşı sorumluluk çerçevesinde belirlenen bir ekonomik strateji izlenmekte, öte yandan uluslararası rekabetin güçlü oluşu açık bir ekonomide büyüme ve istihdam yaratma stratejisinin düşük ücretler ve esneklik merkezli olması esas alınmaktadır (Clift, 2002: 474). Fransız modelinde ise, strateji sosyal adalet ve eşitlik anlayışı çerçevesinde belirlenmekte ve ortodoks bir ekonomi yönetimi yerine devletin manevra sınırlarını keşfetmeye yönelik bir strateji izlenerek devletin iş yaratma ve buna uygun bir istihdam politikası uygulamasının yolu açılmaktadır (Clift, 2002: 476). Bu nedenle, işsizlikle mücadele konusunda yeni işçi alımını teşvik etmeye yönelik uygulamalar, 35 saatlik iş haftasına geçiş, genç işsizliği azaltmak için uygulanan plan, sosyal dışlanmayla mücadele etmeyi amaçlayan yasalar, genişleyen sağlık sigortası kapsamı gibi uygulamaları sürdürülen Keynesci yaklaşımının tezahürleri olarak görmek mümkün (Clift, 2002: 478). Özetle SP'nin küreselleşme yaklaşımı, tek yolun neo-liberal kapitalist model olmadığı, küreselleşme karşısındaki sosyal demokrat politikalara da alan kaydığı yönünde. Bu dönemde kamusal ve özel sektörde toplam 600.000 dolayında iş yaratılmasını sağlayan Jospin Hükümeti'nin, özellikle 35 saatlik iş haftasının kabulünün, küreselleşmenin neo-liberal yorumunun reddi anlamı taşıdığı da söylenmektedir (Clift, 2002: 492).

Sonuçta, refah devletindeki değişiklikleri dikkate alarak Avrupa'daki sosyal demokrat parti politikalarının birbirine yakınlaştığı ve hemen hepsinin az veya çok "üçüncü yol"un çizgisini izleyerek refah anlayış ve politikalarını değiştirdikleri yolundaki düşünceler karşısında ihtiyatlı olmakta yarar var. Farklı ülkelerdeki sol partilerin hiç de azımsanmayacak farklılıklar gösterdikleri ve özellikle İsveç, Avusturya, Fransa gibi ülkelerdeki sosyal demokrat partilerin küreselleşmenin getirdiği dayatmalara uymak açısından daha az istekli olduklarını görüşüne (Fudge ve Williams, 2006: 585) katılmak daha anlamlı görünmekte. Ancak, bir yandan yapılan değişiklikleri bütünüyle önemsiz görmek mümkün değil, öte yandan nereye doğru ilerleyecekleri bilinemediğinden gelecekle ilgili kaygılar daha da büyümekte.

Sonuç Olarak...

Sosyal demokrasi ile ilgili tartışmaların, daha çok Avrupa ülkelerindeki uygulamalar çerçevesinde sürdürüldüğü ortada; bunu anlamak da kolay.

Avrupa dışında kalan coğrafya da demokratik sol partiler yok değil; ancak, bunların gerek ortaya çıkış ve varlık kazanmaları Avrupa'daki gibi işçi hareketine bağlanmadığı gibi, Avrupa'daki gibi güçlü bir örgütlenme ve politika oluşturdıklarını söylemek de zor. Hatta İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi Avrupa geleneği içinde sayılabilecek ülkelerdeki demokratik sol partiler için bile, bazı önemli farklılıklardan söz edilmekte (Esping-Andersen ve Kersenberg, 1992: 203). Gelişmekte olan ülkeler açısından ise, dayanakları, politikaları ve gelecekleri açısından daha büyük belirsizlikler söz konusu.

Avrupa coğrafyasından bakıldığında, kuşkusuz sosyal demokrasinin sona erdiğini söylemek mümkün değil. Sosyal demokrat politikalarda az veya çok değişiklikten söz edilse de, 1990 sonlarında birçok ülkede sosyal demokrasinin yeniden iktidara geldiği bir gerçek, refah devleti anlayışı da radikal biçimde değişmiş değil ve sol iktidarların, refah devletindeki kısıtlamaları tümüyle önleyemeseler de kısıtlanması açısından daha az istekli oldukları da bilinmekte. Dolayısıyla sosyal demokrasinin geçersizliğinden söz etmek pek mümkün değil. Yine de bir gerileme veya kısıtlanma içinde oldukları ve uyguladığı politikalarda bazı değişime gitmek durumunda kaldıkları ortada. Öte yandan, ideolojik çerçevede arayış ve tartışmalar sürdüğü gibi, farklı uygulamalar gibi farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde ise, genel olarak sosyal demokrasinin geleceği açısından bir belirsizlik yaşandığını kabul etmek doğru görünmektedir. Bugün sosyal demokrasi için, bir yandan yeni ekonomik düzene, öte yandan toplumsal değişime uyum sağlamak veya bu değişimlerle anlamlı ilişkiler kurmak gibi bir meydan okuma söz konusu; bu meydan okumalara ne tür anlamlı yanıtlar verileceği de açıklık kazanmış değil.

Bu tartışmalar arasında, sosyal demokrasinin küreselleşme karşısındaki konumu en başta gelmekte. Bu konuda, birçok yazarın küreselleşmenin sosyal demokrat politikalara ve ulusal müdahaleye alan bırakmadığı yönündeki iddialara katılmadığı, bu konudaki düşüncelerin küreselleşmenin kendisinden değil, fakat küreselleşmenin refah devletini aşındırıcı ve işgücü piyasası kurumlarını kuşatıcı olduğu yolundaki söylemden kaynaklandığını söylediklerine daha önce değindim Ancak yaşadığımız küreselleşme sürecinde ulusal devletin ve ulusal politikaların güç kaybetmesiyle, tam istihdam ve refah devleti gibi Keynesyen politikaları uygulamanın kolay olmadığı ortada; bu durumda da, bu politikalar aracılığıyla varlık kazanan sosyal demokrasi için bir varoluş sorununun ortaya çıkması kaçınılmaz. Kuşkusuz Avrupa ülkelerinde sosyo-ekonomik koşulların farklı olması nedeniyle bu sorun aynı boyutta yaşanmadığı gibi, sosyal demokrat partiler arasında parti yapısı ve politikaları açısından da farklılıklar olduğundan benimsenen politikalar farklılaşabilmekte. Buna karşın, küreselleşen kapitalizmin bağımsızlığı arttıkça bu farklılıkların ne kadar korunacağı bilinemediği gibi, bugün bile refah devletinde daralma açısından bazı benzerliklerden söz edilebildiğinden gelecek için kaygılanmamak kolay değil. Öte yandan Avrupa'nın tarihsel ve toplumsal koşullarında ortaya çıkıp, en azından belirli bir dönemde başarılı politikalar uygulayabilmiş ve bugün bazı değişimlerle de olsa varlığını ve

gücünü koruyan sosyal demokrasinin bu coğrafya dışında nasıl var olabileceği konusunda kuşklar daha da büyük.

Bu nedenle, küreselleşmenin sosyal demokrat politikaları imkansızlaştırdığı kabul edilmese de, Avrupa için bile daha zor ve daha maliyetli hale geldiği, gelişmekte olan ülkelerdeki varlık koşullarının ise çok daha zor olduğunu yadsımak kolay görünmüyor. Türkiye örneği de bunu göstermekte. Gelişmekte olan ülkeler açısından kuşkusuz ayrı analizler yapmak gerekir; bu ülkelerde sosyal demokrat yaklaşımların varlık kazanması ve güçlenmesi için farklı bir dil ve farklı politikalar gerektiği, farklı desteklere gereksinim duyulduğu düşünülebilir. Ancak sosyal demokrasinin varlık kazanmasını, yine, küresel kapitalizmle ilişkileri, refah devleti anlayışı, gelirin yeniden dağılımında daha eşitlikçi ve adil politika izlemesi, bir başka deyişle siyasal demokrasinin yanı sıra sosyal haklar ve sosyal vatandaşlık yoluyla sosyal demokrasiyi tesis etmesi temelinde düşünmek gerekiyor. Yani, kapitalizmi düzenlenmiş ve topluma bütünleşmiş bir değişime uğratmanın, ya da gelirin yeniden dağılımında daha eşitlikçi politikalar uygulamanın yolları, yöntemleri, araçları tartışılabilir, değişebilir; ancak hedef değişikliklerinin sosyal demokrasinin varlık nedenini de, var olma gücünü de ortadan kaldırdığını yadsımak mümkün görünmüyor.

Kaynakça

- Allan, J. P. & Scruggs, L., 2004, "Political Partisanship and Welfare State Reform in Advanced Industrial Societies", *American Journal of Political Science*, 48 (3), s. 496-512.
- Andersen, J., 2006, "The People's Library and the Electronic Workshop: Comparing Swedish and British Social Democracy", *Politics and Society*, 34, s. 431-460.
- Beck, U., 2000, *What is Globalization?*, Polity Press, Cambridge.
- Bergen, S., 2002, "Democracy and Social Democracy", *European History Quarterly*, 32 (1), s. 13-37.
- Bradley, D., Huber, E., Moller, S., Nielsen, F. & Stephens, J. D., 2003, "Democracy, Income Distribution, Political Science, Welfare", *World Politics*, Baltimore, 55 (2).
- Callaghan, J. & Tunney, S., 2000, "Prospects for Social Democracy: A Critical Review of the Arguments and Evidence", *Contemporary Politics*, 6 (1), s. 55-75.
- Callaghan, J., 2002, "Social Democracy and Globalisation: The Limits of Social Democracy in Historical Perspective", *British Journal of Politics and International Relations*, 4 (3), s. 429-451.
- Clark, T. Nichols & Lipset, S. M., (1996), "Are Social Classes Dying?", *International Sociology*, 6 (4), s. 397-410.
- Clasen, J., 2002, "Modern Social Democracy and European Welfare State", *Social Policy and Society*, 1 (1), s. 67-76.
- Clift, B., 2002, "Social Democracy and Globalisation: The Case of France and the UK", *Government and Opposition*, 7 (4), s. 466-500.
- Coates, D., 2001, "Capitalist Models and Social Democracy: The Case of New Labour", *British Journal of Politics and International Relations*, 3 (3), s. 284-307.
- Esping-Andersen, G., 1997, "Towards a Post-industrial Welfare State", *Politik und Gesellschaft- International Politics and Society*, (3).
- _____, 1990, *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Princeton Uni. Press, New Jersey.
- Esping-Andersen, G. & Kersbergen, K. van, 1992, "Contemporary Research on Social Democracy", *Review of Sociology*, 18, s. 187-208.

- Fitzpatrick, T., 2004, "A Post-Productivist Future for Social Democracy?", *Social Policy and Society*, 3 (3), s. 213-222.
- Fudge, S. & Williams, S., 2006, "Beyond Left and Right: Can The Third Way Deliver a Reinvigorated Social Democracy?", *Critical Sociology*, 32, s. 583-602.
- Giddens, A., 2002, *Sağ ve Solun Ötesinde*, Metis yayınları, İstanbul.
- _____, 2000, "Üçüncü Yol Politikaları", içinde *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, der. Yalçınhan, M., Buke Yayınları, İstanbul.
- Gutmann, A. & Thompson, D., 2002, *The Journal of Political Philosophy*, (2).
- Habermas, J., 1984, "Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi?", *Toplum ve Bilim*, 27 Güz.
- Hall, P. A. & Soskice, D., 2001, *Varieties of Capitalism*, Oxford University, Oxford.
- Hirst, P., 1999, "Has Globalisation Killed Social Democracy?", *The Political Quarterly*, s. 84-96.
- Hirst, P. & Thompson, G., 1996, *Globalization in Question*, Polity Press, Cambridge.
- Jansen, T., 1999, "European Identity and/or the Identity of the European Union", *Reflections on European Identity-European Commission Working Paper*, der. Jansen, T., Brussels.
- Jessop, B., 2003, *The Future of the Capitalist State*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Koray, M., 2005, *Avrupa Toplum Modeli*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Koray, M. & Çelik, A., 2007, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sosyal Diyalog*, Belediye-İş Yayını, Ankara.
- Korpi, W. & Palme, J., 2003, "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries 1975-95", *American Political Science Review*, 97 (3).
- Liebfried, S. & Pierson, P., 1995, "Semisovereign Welfare States: Social Policy in a Multitiered Europe", içinde *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, Brookings Institute, Washington D.C.
- Lindbom, A., 2001, "Dismantling the Social Democratic Welfare Model? Has the Swedish Welfare State Lost Its Defining Characteristics?", *Scandinavian Political Studies*, 24 (3), s. 171-193.
- Marshall, T. H., 1965, *Class, Citizenship and Social Development*, Anchor Books, New York.
- Meyer, T., 1991, *Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi*, Sosyal Demokrasi Yayınları.
- Mishra, R., 1993, "Social Policy in Postmodern World", içinde *New Perspectives on the Welfare State in Europe*, der. Jones, C., Routledge, Londra.
- Offe, C., 2003, "European Mode of 'Social' Capitalism", *The Journal of Political Philosophy*, 11 (4).
- Palier, B. & Sykes, R., 2001, "Challenges and Change: Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States", içinde *Globalization and European Welfare States*, der. Sykes, R., Palier, B. & Prior, P. M., Palgrave, Hampshire.
- Pateman, C., 2004, "Democratizing Citizenship: Some Advantages of Basic Income", *Politics and Society*, 32 (89).
- Pennings, P., 1999, "European Social Democracy Between Planning and Market: A Comparative Exploration of Trends and Variations", *Journal of European Public Policy*, 6 (5), s. 743-756.
- Petras, J., 2003, *Küreselleşme ve İmparatorluk*, Cosmopolitik Kitaplığı, İstanbul.
- Pierson, C., 2001, "Globalisation and the End of Social Democracy", *Australian Journal of Politics and History*, 47 (4), s. 459-474
- Pierson, P. & Liebfried, S., 1998, "Welfare State Limits to Globalization", *Politics and Society*, 26 (4).
- Przeworski, A., 1991, *Capitalism and Social Democracy*, Cambridge University Press.
- Stevenson, T., 2002, "Globalization: Marketization and Power", *Scandinavian Political Studies*, 25 (3).
- Taylor-Gooby, P., 2000, "Blair's Scars", *Critical Social Policy*, 20 (3), s. 331-348.